

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. Т.ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

КАТАШИНСЬКА Іванна Вікторівна

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ
У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

ІЗ.00.01 - теорія і історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата педагогічних наук

00816245 (Q)

Роботу виконано в Київському державному педагогічному
інституті іноземних мов

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент Спіцин Б.С.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук,
доцент Коваль Л.Г.,
кандидат психологічних наук,
доцент Семиченко В.А.

Провідна установа : Горлівський державний педагогічний
інститут іноземних мов

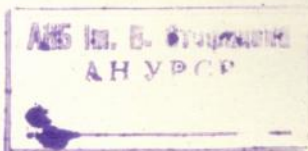
Захист відбудеться "30" листопада 1992 р. о 15 годині на
засіданні спеціалізованої ради К 068.ТБ.Т55 по присудженню
наукового ступеня кандидата педагогічних наук у Київському
університеті ім Т.Шевченка за адресою: 252601, м.Київ, ГСП-Т,
вул.Володимирська, 60, ауд. 333.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці
Київського університета ім. Т.Шевченка.

Автореферат розіслано " _____ " _____ 1992р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат педагогічних наук

Кашин С.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Завдання формування нового покоління спеціалістів як відображення існуючих соціальних процесів обумовило сучасні тенденції в системі вищої освіти.

Підготовка кадрів у відповідності з сучасними потребами соціуму, зростаючими обсягами наукової і технічної інформації повинна полягати в оволодінні методами самостійного пошуку, аналізу і синтезу процесів і явищ, що відбуваються, корекції професійної діяльності.

Зростає увага суспільства до підготовки майбутніх вчителів з метою удосконалення як педагогічної майстерності, уміння орієнтуватися в складних проблемах формування підростаючого покоління.

Соціальне замовлення на спеціаліста педагогічної професії адекватно становить нові вимоги до змістовної, методичної, організаційної та науково-дослідницької підготовки в системі вищої школи. Закон "Про освіту" в Україні передбачає "систематичне" й глибоке оволодіння знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищення загальнокультурного рівня студентів.

Концептуальні вимоги до вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів знаходяться у протиріччі з її дійсним станом: номінальним і практичним характером педагогічної праці, між критеріями підготовки спеціалістів у вищій школі і реальними потребами, визначеними дійсністю; між змістом освіти та

ного реалізацією в практичній діяльності.

Як і раніше ефективність здійснення студентами самостійного наукового пошуку залишається невисокою, що обумовлено як їх непередготовленістю до навчання на відповідному рівні творчої самостійності, так і відставанням педагогічного забезпечення даної діяльності. У здійсненому дослідженні було розглянуто проблему творчої особистості майбутнього вчителя в аспекті формування дослідницьких умінь в процесі професійної підготовки.

Теоретичною основою розв'язання даної проблеми виступили положення й висновки ряду досліджень загальнодидактичних аспектів професійної підготовки майбутніх вчителів /Архангельський С.І., Бабанський Ю.К., Загвязанський В.І., Кузьміна Н.В., Слостенін В.І., Щукіна Г.І та інші/, системного підходу до самостійної роботи та способів її реалізації /Александр А.М., Безпалько В.П., Кан-Калік В.А., Молібог А.Г., Підкасистий П.І. та інші/; формування творчої особистості майбутнього спеціаліста /Амеліна Н.С., Васильєв К.І., Кобиляцький І.І., Кочетов А.І., Лузіна Г.В., Храмова Г.М. та інші/; удосконалення системи науково-дослідної роботи студентів /Байдан М.А., Горбунова Л.Л., Почакаєнков В.С., Рождествінська Г.М., Спірін В.С., Сприсліс Я.К., Фам В.В., Ханссон Т.З., Часакабай П.Я., та інші/.

В працях зарубіжних авторів - К.Вейна, Дж.Дікінсона, Р.Моргана, Г.Мура, В.Саймона, Дж.Фрааса, та інших, а також в дослідженнях Міжнародного комітету з освіти ЮНЕСКО, в спеціальних виданнях університетів /Пельського, Чикагського, Гарварда, Міннесоти, Кембріджа/ розглянуті проблеми інтелектуальної наповненості педагогічної професії, формування дослідницького потенціалу викладачів і студентів; представлені експеримента-

льні дані педагогічних досліджень в галузі удосконалення освіти.

Актуальність проблеми та її недостатня розробленість обумовила вибір теми дослідження й постановку завдань аналізу сучасного стану й факторів, що впливають на одну з складових інтелектуальної культури педагога – сукупності його дослідницьких умінь.

Об'єкт дослідження – процес підготовки студентів педвузів до науково-дослідної діяльності.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування дослідницьких умінь у майбутніх вчителів.

Мета дослідження – розробка, наукове обґрунтування і впровадження в процес професійної підготовки педагогічно доцільної методики формування дослідницьких умінь у студентів.

У зв'язку з поставленою метою було висунуто гіпотезу: ефективність формування дослідницьких умінь у майбутніх вчителів істотно зростає при забезпеченні наступних педагогічних умов: 1/ актуалізація змісту навчально-дослідницької діяльності студентів в плані її професійної спрямованості; 2/ доцільне поєднання різних видів і організаційних форм навчально-дослідницької діяльності; 3/ використання системи диференційованих завдань професійно орієнтованого характеру, що підвищують дослідницьку активність студентів; 4/ створення сприятливого психологічного клімату взаємовідносин викладачів і студентів у ході пошукової роботи з метою розвитку самостійності, ініціативності, творчих здібностей у студентів; 5/ диференційований підхід до вибору методів педагогічного впливу на студентів знаходяться на різних рівнях готовності до навчально-дослідної

діяльності.

У відповідності до гіпотези були визначені наступні завдання дослідження:

- 1/ конкретизувати й теоретично обґрунтувати зміст і структуру навчально-дослідницької діяльності студентів;
- 2/ виявити педагогічні умови підвищення ефективності процесу формування дослідницьких умінь у студентів;
- 3/ розробити критерії та рівні підготовленості студентів педвузів до здійснення навчально-дослідницької діяльності;
- 4/ розробити систему організаційно-методичного забезпечення підготовки майбутніх педагогів до науково-дослідницької діяльності та експериментально перевірити її ефективність;
- 5/ розробити методичні рекомендації щодо організації навчально-дослідницької діяльності студентів.

Методологічною основою дослідження виступили положення теорії пізнання; концепції безперервної освіти, діяльнісний підхід, а також історико-логічний аналіз сучасної конкретно-історичної ситуації, коли відмова від ідеологічного диктату та догматизму надає особистості можливість вибору змісту і форм задоволення своїх інформаційно-пізнавальних потреб та інтересів.

До розв'язання поставлених завдань була розроблена програма дослідження, яка передбачала використання різних Методів дослідження що взаємодоповнюють, контролюють та коректують один одного: контент-аналіз філософських, соціологічних, психолого-педагогічних і спеціальних методичних джерел з проблеми; вивчення документації - матеріалів педагогічної практики, конкурсів наукових студентських робіт; завдань олімпіад з пе-

дагогіки та іноземних мов; аналіз та узагальнення передового педагогічного досвіду організації науково-дослідницької роботи студентів; спостереження за студентами в різних умовах навчально-пізнавальної діяльності: в наукових гуртках і проблемних групах, в ході наукових конференцій, вузівських, республіканських, всесоюзних олімпіад з педагогіки та іноземних мов, в процесі педагогічної практики, бесіди різних видів, опитування /письмове та усне/ респондентів таких категорій: студенти, студенти-практиканти, викладачі вузів, проректори з наукової роботи педвузів, організатори науково-технічної творчості студентів педвузів, вчителі середніх шкіл; система експериментально-творчих завдань; метод експертних оцінок; ретроспективного аналізу власного досвіду; констатуючий та формуючий педагогічний експеримент; соціометричні методи статистичної обробки результатів дослідження; графічна інтерпретація одержаних даних.

Дослідженням були охоплені студенти Київського державного педагогічного інституту іноземних мов, педінститутів та університетів України - учасники республіканського туру олімпіади з іноземних мов, студенти педінститутів та університетів - учасники республіканського і всесоюзних турів олімпіад з педагогіки, викладачі педвузів республіки, проректори з наукової роботи і організатори наукової творчості студентів педінститутів республіки, випускники КДПІІМ - вчителі шкіл республіки. Загальна кількість випробуваних - 726 чол.

Умовно хід дослідження поділяється на три етапи: На першому етапі дослідження /1987-1988 рр./ здійснено аналіз стану проблеми в педагогічній науці на основі студіювання філософської соціологічної, психологічної літератури; виділені об'єкт, пред-

мет, мета дослідження, сформульовані його гіпотеза та задачі, розроблена програма дослідно-експериментальної роботи.

На другому етапі /1988-1989 рр./ проведено констатуючий експеримент, вжитий з метою визначення існуючого рівня ефективності навчально-дослідницької діяльності студентів за участю різних соціальних груп респондентів: студентів, викладачів вузів, проректорів з наукової роботи педвузів, організаторів науково-технічної творчості студентів педвузів, вчителів середніх шкіл. Були виявлені і дістали педагогічну інтерпретацію критерії та змістовні характеристики рівней сформованості дослідницьких умінь у студентів. В ході дослідження використовувалися такі методи: спостереження, анкетування, бесіда, інтерв'ю, вивчення документації, експертна оцінка, математичні методи обробки одержаних даних, порівняння статистичних матеріалів та узагальнення отриманих висновків.

На третьому етапі /1989- 1992 рр./ були виявлені педагогічні умови підвищення ефективності формування дослідницьких умінь у студентів, розроблена й запроваджена в практику навчального процесу програма організації наукових досліджень студентів педвузів, проведено формуючий експеримент, в ході якого перевірялася ефективність запропонованої методики формування дослідницьких умінь у студентів. На цьому етапі використовувалися методи спостереження, вивчення документації, бесіда, опитування, анкетування, система творчих знань, експертна оцінка. Було здійснено математичну обробку та аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи, сформульовані методичні матеріали, завершено оформлення дисертації.

Наукова новизна дослідження полягає в розробці, удоскона-

ленні й конкретизації змісту, форм і методів навчально-дослідної роботи студентів педагогічних вузів; у розробці критеріїв сформованості дослідницьких умінь; у науковому обґрунтуванні й експериментальній перевірці програм педагогічного керівництва формуванням дослідницьких умінь у відповідності з сучасними практичними вимогами.

Теоретичне значення роботи полягає у виявленні та науковому обґрунтуванні компонентного складу навчально-дослідницької діяльності, системи організаційно-методичного забезпечення підготовки майбутніх педагогів до здійснення наукового пошуку.

Практичне значимість дослідження полягає в тому, що його основні положення і висновки, запропонована методика здійснення студентських досліджень, методичні рекомендації використовуються в практиці навчально-виховного процесу вузів, організації навчально-дослідницької роботи студентів при читанні курсів "Вступ до спеціальності", "Основи педагогічної майстерності", "Основи науково-педагогічних досліджень", проведенні педагогічної практики.

На захист виносяться:

- педагогічні умови ефективного формування дослідницьких умінь у майбутніх вчителів;
- структура навчально-дослідницької діяльності студентів, що здійснюється на протязі періоду навчання в вузі;
- методика педагогічного керівництва процесом формування дослідницьких умінь;
- класифікація дослідницьких умінь;
- критерії сформованості дослідницьких умінь у майбутніх педагогів.

Достовірність дослідження забезпечена комплексним використанням методів педагогічного й соціологічного аналізу, широтою бази дослідження, результатами дослідно-експериментальної роботи, обробкою експериментальних матеріалів за допомогою сучасних математико-статистичних методів, успішним впровадженням в практику вузівської підготовки рекомендацій щодо організації навчально-дослідницької роботи студентів.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Виявлені педагогічні умови апробовані в ході організації безперервної педагогічної практики студентів Київського державного педагогічного інституту іноземних мов. В навчальний процес впроваджені програма й методичні рекомендації до курсу "Основи науково-педагогічних досліджень", схвалені науково-методичною радою при Міністерстві народної освіти України. Найважливіші положення роботи доповідалися на конференціях молодих вчених КДПІІМ /1990 р., 1991 р./, всеукраїнській конференції з міжнародною участю "Соціологія освіти" /Ленінград, 1990 р./, міжвузівських наукових, науково-практичних конференціях /Тернопіль, 1990 р., Дрогобич, 1990 р., Улан-Уде, 1990 р., Київ, 1990 р., 1991 р./, республіканській науковій конференції "Формування професійно-педагогічних якостей творчої особистості майбутнього вчителя в процесі науково-дослідницької роботи студентів" /Київ, 1987р./, республіканській науково-практичній конференції "Проблеми оптимізації педагогічного спілкування" /Київ, КДПІІМ, 1989 р./.

Структура дисертації. Робота складається з вступу, двох розділів, висновку, списку основної використаної літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовані актуальність, мета, задачі, гіпотеза, методологія і методика дослідження, концептуальний підхід до формування дослідницьких умінь в загальній структурі професійної педагогічної підготовки майбутніх вчителів, можливості специфіки перехідного періоду в системі вищої освіти, наукова новизна, теоретична й практична значимість роботи, формулюються основні положення, що виносяться на захист, а також демонструються достовірність, апробація та впровадження результатів дослідження.

В першому розділі "Соціально-педагогічні аспекти підготовки майбутніх вчителів" подано аналіз стану проблеми. Постановка і вирішення питання підготовки майбутніх вчителів до здійснення науково-педагогічних досліджень, пов'язані, з одного боку, з розглядом сутності й структури науково-дослідницької діяльності як соціального феномену, тих нових явищ і процесів, котрі обумовленні виявом особливостей предметно-перетворювальної діяльності педагога в конкретних формах соціально-когнітивної взаємодії, вивченням характеру її праці /Архангельський С.І., Бабанський Ю.К., Васильєв К.І., Горбунова Л.Л., Загвязинський В.І., Кобиляцький І.І., Кузьміна Н.В., Сластенін В.І. та інші/. З іншого боку, - сформуванням якісно нової моделі навчального процесу, яка б відповідала новим соціальним, освітнім культурно-просвітницьким тенденціям /Абдуліна О.О., Дубовик С.І., Козаков В.О., Обухова Н.П. та інші/ з підвищенням рівня професіоналізму і компетентності, соціальної відповідальності, з формуванням загальнолюдських ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних вузів.

Аналіз джерел з проблеми науково-дослідницької роботи студентів дозволив встановити, що серед її дослідників немає єдиної думки про сутність, зміст і форми, функції, основні ознаки та структурні ланки даної педагогічної категорії. Мають місце різні підходи до визначення і кваліфікації її видів.

Ряд авторів /Веселов В.І., Єлманова В.К., Квіткіна А.Г., Коростильов В.С., Літовченко В.М., Мінська Т.І., Посадова Г.О., Улибіна Г.В., Часакбай П.Ж. та інші/ розглядають науково-дослідницьку діяльність студентів з точки зору її складових, Традиційно її поділяють на науково-дослідницьку роботу студентів у навчальному процесі /у Амеліній Н.С., Вівдич Ф.М., Козлова Е.П., Лобової Н.Г., Рейнвальд Н.І./:

- навчально-дослідницька робота студентів /НДРС/ або навчально-науково-дослідницька робота студентів /ННДРС/ як синтез/; науково-дослідну роботу студентів в пізнавальний час /Авдеева Л.Ф., Горелова Г.Г., Новосолова А.П./.

Такий підхід губить свою мотивованість, оскільки акцент переноситься на самостійну роботу студентів та адекватні їй форми організації навчального процесу, а з іншого боку, навчально-дослідницька робота студентів входить в єдину систему всіх можливих видів пізнавальної діяльності студентів як аудиторної, так і позааудиторної.

Домінування навчального процесу обумовило характер досліджень, здійснюваних студентами, надало можливість як один з ключових компонентів підготовки спеціаліста, спрямований на самостійний пошук й здобуття необхідної інформації, формування умінь її перетворення з точки зору професійних вимог ці завдань.

Спираючись на різні концептуальні підходи до розгляду дослідницької діяльності, ряд авторів виділяє відповідно компо-

нентам цієї діяльності такі групи умінь: пізнавальні, конструкторні, організаторські, комунікативні /Кузьміна Н.В./; операціональні, інтелектуальні, конструкторні /Блманова В.К./; пізнавальні, діагностичні, прогностичні, конструкторні /Горбунова Л.Л./; методологічні, пізнавальні, діагностичні, конструкторні, організаторські /Яковлева Н.М./; операційні, організаційні, практичні, комунікативні /Літовченко В.М./. Проте, вся різноманітність підходів до вивчення загальних і часткових умінь, що розрізняються аспектами дослідницької діяльності, дозволила теоретично обґрунтувати поняття дослідницьких умінь як оволодіння здатністю до самостійного пошуку і пізнання як в теоретичній, так і практичній галузях, осмисленню і аналізу здобутої інформації, корекції на її основі дальшої професійно-дослідницької діяльності.

На основі вивчення змістовних характеристик різних структурних компонентів дослідницької діяльності ми дійшли до такої кваліфікації дослідницьких умінь: 1/ перспективно-пізнавальні уміння; 2/ методичні уміння; 3/ операційно-логічні уміння; 4/ інструментально-прикладні уміння; 5/ організаторські уміння; 6/ комунікативні уміння.

Аналіз джерел з проблеми та виявлення суперечностей в теоретичних підходах до розробки методики формування дослідницьких умінь у майбутніх педагогів в процесі її професійної підготовки дозволили визначити в ході констатуючого експерименту той ступінь ефективності, що склався у практиці організації навчально-дослідницької роботи студентів. Були виділені види і форми організації навчальної діяльності студентів і вивчено їх вплив на процес формування дослідницьких умінь з точки

вору різних груп респондентів-студентів-практикантів і викладачів педагогічного інституту. Результати досліджень показали, що найбільш ефективним видом навчальної діяльності, на думку викладачів, є педагогічна практика IV-V курсів /4,73 бала за п'ятибальною шкалою/ далі йдуть: практичні заняття з психолого-педагогічного циклу дисциплін /4,46/; підготовка, захист рефератів, курсових та дипломних робіт /4,4/; письмовий залік, іспит, що передбачає розв'язання творчих завдань /4,38/; наукові гуртки, проблемні групи /4,36/; індивідуальні консультації /4,3/; участь у наукових конференціях /4,26/; зустрічі, дискусії з вченими педагогами-новаторами /4,13/; самостійні дослідницькі завдання /4,0/; теоретичні семінари, семінари-клуби /3,8/; безперервна педагогічна практика I-III курсів /3,6/; лекції з проблемним викладом матеріалу /2,93/. Думка студентів дещо відрізняється: якщо, говорячи про педагогічну практику старших курсів, вони в своєму ставленні одноставні з викладачами /4,25/, то далі спостерігалися розходження: самостійні дослідницькі завдання /4,15/; зустрічі, дискусії з вченими, педагогами-новаторами /3,88/; індивідуальні консультації /3,76/; практичні заняття з психолого-педагогічного циклу дисциплін /3,35/; лекції з проблемним викладом матеріалу /2,88/; наукові гуртки, проблемні групи /2,75/; письмовий залік, екзамен, що припускає розв'язання творчих завдань /2,68/; теоретичні семінари, семінари-клуби /2,66/; участь в наукових конференціях /2,6/; підготовка, захист рефератів, курсових та дипломних робіт /2,58/; безперервна педагогічна практика I-III курсів /2,45/. Очевидно, що студенти надають перевагу тим видам робіт, де існує більше можливос-

тей для самостійності, прояву ініціативи, для активізації традиційної соціальної позиції студента в процесі оволодіння спеціальністю.

Для викладачів залишаються більш привабливими види і форми навчальної діяльності, які дозволяють здійснювати постійний контроль в ході роботи /хоч із певними елементами творчого пошуку/. Потенціал таких видів роботи, як наукові гуртки, проблемні групи, теоретичні семінари реалізується не повністю. Поряд з об'єктивними причинами, такими як насиченість навчального розкладу, виявлені і суб'єктивні: з одного боку, відсутність достатньо повної інформації у студентів про можливості і переваги цих видів робіт, з іншого - стереотип ставлення викладачів до них, як до другорядних, додаткових.

В ході дослідження виявлено стан сформованості різних груп дослідницьких умінь у студентів. Результати дослідження показали, що найбільшу необхідність студенти відчувають в інструментально-прикладних уміннях - про це заявили 81,8% респондентів.

13,6% опитаних висловили невпевненість у рівні їх сформованості, 4,6% вважали, що вони сформовані в достатній мірі, 79,2% мали потребу у формуванні організаторських умінь /не впевнені - 16,6% вважали, що ці уміння сформовані - 4,2%/, далі йдуть методологічні уміння - 77,8%/ і 11% висловили невпевненість, така ж кількість респондентів висловила про їх сформованість;/; в перспективно-пізнавальних уміннях відчували необхідність 70,8% студентів /не були впевнені в їх сформованості - 12,5%, визнали рівень оволодіння ними достатнім - 16,7%/; операційно-логічні уміння - 56,25% /18,75% та 25% відповідно/; найбільшу впевненість студенти відчули, говорячи про рівні сформованості

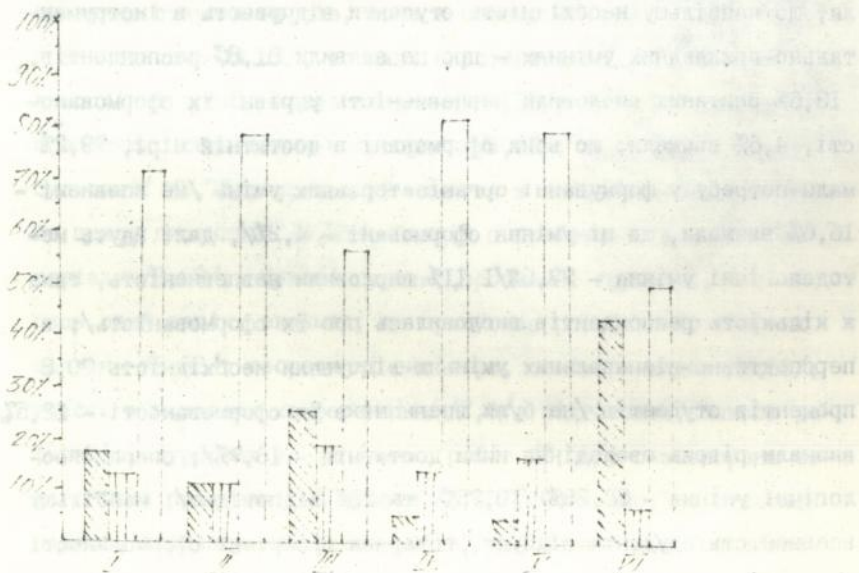
комунікативних умінь, але, якщо 43,75% вважали, що рівень сформованості цих умінь для них достатній, то 50% студентів визначили, що цих умінь їм не вистає.

Ці дані представлені у вигляді гістограм, де

- - уміння сформоване в достатній мірі,
- - респонденти не впевнені у ступені його сформованості,
- - рівень сформованості уміння недостатній.

I - перспективно-пізнавальні уміння, II - методологічні уміння, III - операційно-логічні уміння, IV - інструментально-прикладні уміння, V - організаторські уміння, VI - комунікативні уміння.

Гістограма рівней сформованості, дослідницьких умінь у студентів

На основі використання методики усних і письмових опитувань, вільних і фокусованих інтерв'ю респондентів трьох категорій - студентів, викладачів вузів, вчителів середніх шкіл, аналізу матеріалів педагогічної практики були визначені основні недоліки, які ускладнюють реалізацію дослідницького потенціалу педагогів та обумовлюють їх причини. В такій якості виступили 1/ односторонність професійної підготовки, відсутність повноти значь з методики викладання навчальних дисциплін, соціальної педагогіки, психології, недостатнє володіння новою технологією навчання, прийомами і методами оптимізації навчально-виховного процесу, стилем педагогічного спілкування; 2/ вузькість уявлення про характер і зміст педагогічної праці, оптимізацію пошукової роботи вчителя; 3/ відсутність стійких умінь щодо здійснення досліджень в процесі професійної діяльності; 4/ відсутність врахування поліфункціонального характеру дослідницької діяльності педагога, використання різноманітних пошукових форм і методів, врахування індивідуальних особливостей учасників цього процесу; 5/ недостатній розвиток здібності до самоорганізації і самовдосконалення.

Аналіз теоретичних джерел надав можливість виявити критерії володіння дослідницькими вміннями майбутніх педагогів: 1/ пізнавально-інтелектуальний, що фіксує інтерес до науки і наявність опорних знань в галузі наукових досліджень; 2/ інтелектуально-практичний, що характеризує якісне ставлення студентів до наукових досліджень і ступінь участі у них. Уміння розпізнавати і оцінювати проблеми реального навчального процесу, осмислити шляхи їх вирішення; 3/ діяльно-творчий - визначає продуктивний підхід до дослідницької діяльності, можливість

самостійно оперувати знаннями, уміннями, навичками в практичному аспекті, т.б. міру розвиненості творчих засад в навчально-но-дослідницькій діяльності і схильність до неї.

Дані критерії дозволяли визначити наступні рівні сформованості дослідницьких умінь у студентів педагогічних вузів:

- 1/ когнітивно-репродуктивний, що характеризується здатністю до відтворення інформації, яка здобувається в процесі пізнання;
- 2/ аналітико-конструктивний, що передбачає оволодіння логіко-розумовими операціями з інформацією як теоретичного, так і практичного плану, внесення на основі них деяких змін в діяльність;
- 3/ продуктивно-креативний, якому притаманна здібність до самостійно-пошукового пошуку й знаходження інформації; осмислення її, де планування на її основі коректив в характері діяльності і до здійснення корекції з метою розв'язання проблем і суперечностей.

В другому розділі - "Педагогічне керівництво формуванням дослідницьких умінь у студентів" - представлені матеріали формуючого експерименту, охарактеризована методика його здійснення та проаналізовані результати проведеного експерименту.

В дослідженні виявлені та експериментально обгрунтовані умови формування дослідницьких умінь: 1/ формування професійної спрямованості у навчально-дослідницькій діяльності; 2/ доцільне сполучення різних організаційних форм навчально-дослідницької роботи студентів поряд із забезпеченням їх діагностики; 3/ використання системи диференційованих знань й завдань прикладного характеру, орієнтованого на підвищення дослідницької активності майбутніх педагогів; 4/ формування самостійності, ініціативності, активності, інтелектуально-вольових якостей.

В основу формуючого експерименту було покладено програму формування дослідницьких умінь. Було виділено експериментальні та контрольну групи. Експериментом було охоплено 92 особи, реалізація програм включає в себе вивчення студентами курсу "Основи науково-педагогічних досліджень". Даний курс надає можливість: ознайомити студентів з основними напрямками наукових досліджень з педагогічних наук, навчити розпізнаванню педагогічних процесів, явищ, проблем в їх багатограності та взаємодії, методам та прийомам наукового пошуку, закласти основу формування необхідних дослідницьких умінь обробки та інтерпретації результатів проведеної дослідницької роботи. В ході вивчення курсу студенти виконували завдання для самостійної роботи, активізація яких відбулася на практичних заняттях. Завдання являли собою поетапну розробку тематики наукових досліджень: обґрунтування актуальності теми, визначення мети, гіпотези, завдань, об'єкта, предмету дослідження, збір їх й аналіз, інформації за темою дослідження, узагальнення існуючого рівня розробленості наукової проблеми, складання плану дослідження, визначення методики, вибір методів дослідження. Дослідження здійснювалися або в контексті курсових робіт, або за спеціальним замовленням шкіл, або за одними з актуальних напрямків сучасних педагогічних досліджень. Експериментальна частина досліджень здійснювалася в ході педагогічної практики. Вибір безперервної педагогічної практики як базису для проведення студентами досліджень обумовлений рядом факторів: 1/ лише педпрактика дає можливість реальної професійної самореалізації, отже, реальної педагогічної спрямованості навчально-дослідницької діяльності в ході її; 2/ здійснює нереалізований потенціал педпрактики - творчий, ме-

тодичний, експериментальний, незатребуваний резерв часу; 3/ умови роботи на педагогічній практиці дають рідкісну можливість синтезу індивідуальної та колективної творчості; 4/ завдання педагогічної практики - їх вибір, ступінь складності й значимість створюють важливу передумову для змін соціальної ролі студента, для реального виходу на рівень співпраці з викладачами й вчителями школи; 5/ виконання дослідницьких завдань з тематики курсових та дипломних робіт, що здійснюється за індивідуальним планом роботи з можливістю апробації й впровадження результатів дослідження у конкретний навчально-виховний процес конкретної школи - вважається таким, що має велике значення.

Формування окремих груп дослідницьких умінь здійснювалося в процесі участі студентів в різних формах організації дослідницької діяльності: наукових гуртках, проблемних групах, семінарах-клубах, науково-практичних конференціях, конкурсах із спеціальності, олімпіадах.

Результати експерименту показали, що на підвищення ефективності формування дослідницьких умінь істотно впливає використання диференційованих навчально-експериментальних завдань. За змістом вони відповідали типовим ситуаціям педагогічної діяльності, що сприяло формуванню професійно необхідних дослідницьких умінь учасників експерименту. Крім того, різноманітність індивідуальних форм роботи із студентами давали можливість враховувати їх індивідуальні якості.

Порівняльний аналіз рівней сформованості дослідницьких умінь в контрольній експериментальній групах, здійснений на основі тривалого спостереження і трьох зрізів /вхідного, конт-

рольного і підсумкового/ підтвердив ефективність спеціально розробленої системи педагогічного керівництва процесом формування дослідницьких умінь у майбутніх вчителів. В матриці тривалого спостереження зафіксовано зміни системи дослідницьких умінь, а також діапазон сформованості індивідуальних якостей студентів - учасників експерименту,

Діагностика в процесі формування дослідницьких умінь здійснювалася шляхом експертного оцінювання. В ролі експертів виступили викладачі педагогічних вузів, проректори в науковій роботі, організатори науково-технічної творчості студентів.

Динаміка формування окремих груп умінь в експериментальній групі виглядала так /рівень сформованості оцінювався за п'ятибальною шкалою: 1/ перспективно-пізнавальні уміння /2,65; 2,72; 4,46/; методологічні уміння /2,83; 2,86; 4,49/; 3/ операційно-логічні уміння /1,75; 1,97; 4,07/; 4/ інструментально-прикладні уміння /1,91; 2,07; 4,1/; 5/ організаторські уміння /2,15; 2,24; 4,26/; 6/ комунікативні уміння /2,97; 3,06; 4,7/.

В ході експерименту формувалися й індивідуальні якості, що сприяли дослідницькій діяльності студентів. Узагальнення експериментального матеріалу дозволило виділити сформованість таких інтелектуально-вольових якостей: інтерес до нового, невідомого; спостережливість; наполегливість; зібраність; працелюбність; інтуїція, фантазія, вимогливість, критичність в поглядах і оцінках; прагнення успіху; абстрактне мислення.

Як метод статистичної обробки результатів кількісного аналізу виступило оцінювання знань та умінь студентів в процесі виконання навчально-дослідницьких завдань на різних етапах

експерименту. Перевірка статистичних гіпотез /"нульової"/, припускала, що між методиками, застосованими в експериментальній та контрольних групах, істотної різниці немає: і "альтернативної" - про те, що одна з методик краще за іншу здійснювалась за критерієм Фішера. Результати аналізу показали, що на першому /вхідному/ і другому /контрольному/ зрізах $F < F_{\alpha}$ гр. Тобто "нульова" гіпотеза не була відкинута. На третьому - підсумковому - зрізі $F = 1.60 > F_{\alpha} /275,275/' = 1.33$, що підтверджує високу ефективність запропонованої методики. Була прослідкована динаміка результативності педагогічного керівництва процесом формування дослідницьких умінь з відповідних статистичних даних розширення зон границь коефіцієнтів ефективності: 0,63; 1,12; 1,20.

Дані статистичної обробки наведені в таблиці I.

Таблиця I

: Показники експериментального навчання

З р і з	Перевірка статистичних гіпотез за відповідним зрізом		
	Критерій Фішера	при $\alpha = 0,05$ F_{α}	коефіцієнт ефективності
1	2	3	4
Вхідний	1,12	$F \sqrt{137,137/}$ = 1,51	0,63
Контрольний	1,01	$F \sqrt{229,229/}$ = 1,38	1,12
Підсумковий	1,60	$F \sqrt{275,275/}$ = 1,33	1,20

σ_x та σ_{x_k} - дисперсія виборок в експериментальній та контрольній групах відповідно,

F_{gr} - табличне значення критерію Фішера $m-1, n-1$ при $\alpha = 0,05$

Виявлені в результаті даного дослідження критерії, володіння дослідницькими вміннями у майбутніх педагогів; пізнавально-інтелектуальний, інтелектуально-практичний, діяльно-творчий, а також рівні сформованості дослідницьких умінь дозволили проаналізувати динаміку процесу формування дослідницьких умінь у їх сукупності.

Таблиця № 2

Динаміка формування дослідницьких умінь

Р і в н і	На початку експерименту / % /		Наприкінці експерименту / % /	
	Е Г	К Г	Е Г	К Г
I	2	3	4	5
Продуктивно-креативний	6,5	8,7	36,9	10,9
Аналітико-конструктивний	43,5	45,6	58,7	47,8
Когнітивно-репродуктивний	50	58,7	4,4	41,3

Підсумки якісного аналізу даних дослідження, результати статистичної обробки одержаного матеріалу підтвердили доцільність розробленої системи формування дослідницьких умінь професійно-орієнтованого характеру. Виділені в досліджених об'єк-

тивні критерії володіння, дослідницькими уміннями були використані в практиці навчального процесу педагогічного вузу. Динаміка рівней сформованості дослідницьких умінь, що зафіксована в дослідженні, свідчить про те, що застосовані форми організації професійної підготовки виступили дійовим педагогічним засобом формування дослідницьких умінь у майбутніх вчителів.

Таким чином, результати дослідження підтвердили висунуту гіпотезу.

У висновках дисертації сформульовано узагальнені результати експериментального і теоретичного досліджень, пропозиції і рекомендації.

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Место педпрактики в процессе написания дипломной работы //Тезисы республиканской научной конференции "Формирование профессионально-педагогических качеств творческой личности будущего учителя в процессе научно-исследовательской работы студента". - К.: КТТИИЯ, 1967. - 0,1 п.л.

2. Развитие форм сотрудничества студентов и преподавателей в учебной и исследовательской работе //Углубление социалистической демократии и подготовка учителя школ.: Сб. науч. трудов. - К.: КТТИИЯ, 1969. - 0,4 п.л. /В співавторстві/.

3. Методические рекомендации по организации и проведению вузовского и республиканского туров олимпиады "Студент и нау-

чно-технический прогресс" /английский, французский, немецкий, испанский языки/. - К.: КТШИЯ, 1990. - I, 7 п.л. /В соавторстве/.

4. Профессионально-педагогическая направленность научно-исследовательской работы студентов педагогического института как условие формирования творческой личности будущего учителя //Развитие творческой активности студентов в учебной, научно-исследовательской и социально-политической деятельности: Сб. науч. трудов. - М.: НИИВМи, 1990. - 0,3 п.л. /В соавторстве/.

5. Місце самостійної науково-дослідної роботи студентів у процесі підготовки майбутніх вчителів //Тези обласної науково-практичної конференції викладачів "Зміст, форми і методи самостійної роботи студентів. - Тернопіль, 1990. - 0,1 п.л. /В соавторстве/.

6. Место научно-исследовательской работы студентов в процессе профессиональной подготовки будущего учителя //Тезисы всесоюзной научно-методической конференции "Социология образования". - Ленинград, 1990. - 0,1 п.л. /В соавторстве/.

7. Місце науково-дослідницької роботи студентів у формуванні професійної культури вчителя //Тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції "Формування світоглядних позицій вчителя в процесі навчання і виховання" - Дрогобич, 1990. - 0,1 п.л. /В соавторстве/.

8. Стиль общения в процессе научного сотрудничества // Тезисы республиканской научной конференции "Проблемы оптимизации педагогического общения". - К.: КТШИЯ, 1990. - 0,1 п.л.

9. Анализ существующих форм и видов работы по психолого-педагогическому циклу дисциплин с позиций активизации познава-

тельной деятельности будущих педагогов //Тезисы Всероссийской научно-практической конференции "Совершенствование профессиональной направленности учебно-воспитательного процесса в педагогическом вузе". - Улан-Уде, 1990. - 0,1 п.л.

10. Шляхи оптимізації науково-дослідницької роботи студентів педвузу //Психолого-педагогічна підготовка вчителя іноземної мови: Зб. наук. праць. - Київ, 1990. - 0,4 п.л. /В співавторстві/.

11. Шляхи підвищення професійної спрямованості наукової творчості студентів педагогічного вузу //З досвіду організації науково-технічної творчості студентів педінститутів - Міжвузівський збірник наукових праць. - Київ - РУМК МНО Української РСР, 1991. - 0,1 п.л. /В співавторстві/.

12. Вплив науково-педагогічного пошуку на якість професійної підготовки майбутніх вчителів //Тези міжвузівської науково-практичної конференції "Формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки майбутнього вчителя" К.: КДПІМ, 1991 - 0,1 п.л.

13. Науково-пізнавальний пошук студентів як основа самовдосконалення //Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції "Науково-педагогічні проблеми підготовки вчителя в вузі". - Київ: КДПІ, 1991. - 0,1 п.л. /В співавторстві/.

14. Основи науково-педагогічних досліджень: Програми педагогічних інститутів для студентів усіх спеціальностей // Київ, 1991. - 1,2 п.л. /В співавторстві/.

АВ 25.811

АВ 25.811

Тип. Ф. «Чипико». Заказ 19 Тираж 100 1992 г.